

Rola i znaczenie ubezpieczeń gospodarczych w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem

Wstęp

Rozważanie problemu ryzyka w działalności przedsiębiorstwa nie jest pełne, jeśli pomija się możliwości zastosowania różnorodnych instrumentów ochrony przed tym ryzykiem. Dla podjęcia tej ochrony niezbędna jest zaś świadomość ryzyka w działaniu, którą należy rozumieć jako wiedzę o źródłach, przejawach i skutkach ryzyka. Świadomość ryzyka pozwala przedsiębiorstwu stworzyć system ochrony przed ryzykiem, w którym sprzężone zostaną odpowiednie instrumenty ochronne.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie ubezpieczeń gospodarczych na tle innych instrumentów ochronnych, które mogą tworzyć w przedsiębiorstwie system ochrony przed ryzykiem. Dlatego rozważania otwiera przedstawienie różnych instrumentów ochrony, jakie przedsiębiorstwo cechujące się aktywną postawą wobec ryzyka może implementować w swoim systemie ochrony przed ryzykiem. Na tym tle, w dalszej części odniesiono się do mechanizmu transferu ryzyka następującego w ramach ubezpieczeń, przesądzającego o specyfice tego instrumentu ochronnego. Artykuł zamykają wnioski dotyczące przesłanek i zasadności zastosowania ubezpieczeń gospodarczych w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem, rozważane w aspekcie ich substytucyjności bądź komplementarności względem innych instrumentów ochrony.

1. System ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem

Punktem wyjścia do stworzenia w przedsiębiorstwie systemu ochrony przed ryzykiem jest świadomość ryzyka w działaniu. Budowanie świadomości

ryzyka jest zaś procesem wieloetapowym i wymaga szeroko zakrojonej identyfikacji ryzyka towarzyszącego działaniu przedsiębiorstwa. W identyfikacji tej z punktu widzenia przedsiębiorstwa pierwszorzędne znaczenie mają negatywne skutki (konsekwencje) ryzyka¹, jednak skutków takich nie można rozważać w oderwaniu od źródeł i przyczyn ich występowania. Identyfikację ryzyka powinno się zatem rozpoczynać od rozpoznania zagrożeń towarzyszących działalności przedsiębiorstwa, a więc od rozpoznania wszelkich zdarzeń, czynników i warunków, które generują możliwość zrealizowania się skutków ryzyka bądź też wzmagają ich dotkliwość. Jest to zatem niejako poszukiwanie wszelkich przyczyn realizacji ryzyka (zagrożeń i niebezpieczeństw) w odniesieniu do przedmiotów i sytuacji, których zagrożenia te mogą dotyczyć – tzw. ekspozycji na ryzyko².

Dopełnieniem procesu identyfikacji ryzyka staje się analiza skutków, jakie mogą wywołać różne zagrożenia towarzyszące działalności przedsiębiorstwa. W tym celu przydatnym może być zastosowanie metody tzw. łańcucha ryzyka³, wedle której analizuje się interakcje między zagrożeniami a skutkami, do których doprowadzą. Ważne jest bowiem, aby zwrócić szczególną uwagę na czasowy rozwój skutków ryzyka, dostrzegając zarówno skutki bezpośrednie, jak i pośrednie. Oczywiście i łatwo dostrzegalne, a przez to łatwe do zidentyfikowania, są bezpośrednie skutki zrealizowania się ryzyka. Antycypacja skutków ryzyka o charakterze pośrednim (nazywanych czasem skutkami związanymi z upływem czasu bądź *time element loss*) jest trudniejsza i wymaga głębszej analizy przedsiębiorstwa i jego działalności. Ogólnie rzecz ujmując, pośrednie skutki ryzyka związane są z niemożnością wykorzystywania zasobów, które zostały uszkodzone lub zmniejszyły się w wyniku zrealizowania się ryzyka⁴. Rozmiar wtórnych konsekwencji ryzyka jest spe-

¹ Niektóre prace wyraźnie akcentują, iż należy dostrzegać nie tylko negatywne, ale i pozytywne skutki ryzyka (podkreślając, że te drugie traktuje się jak zjawisko normalne i dlatego nie zwraca się na nie należytej uwagi). Szerzej na ten temat zob. na przykład w: A. Damodaran, *Corporate Finance. Theory and Practice*, 2nd Ed., John Wiley & Sons, Hoboken 2001, s. 150; P.L. Bernstein, *Przeciw bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, WIG-Press, Warszawa 1997, s. 11; T.T. Kaczmarek, *Ryzyko a zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2006, s. 51.

² Zagrożenie, niebezpieczeństwo i ekspozycja na ryzyko to „elementy ryzyka”. Na przykład mówiąc o ryzyku pożaru w przedsiębiorstwie, identyfikacja ryzyka powinna prowadzić do wskazania „zagrożenia”, którym może być naoliwione czyściwo przechowywane w pobliżu źródła ognia, „niebezpieczeństwa”, czyli pożaru, który może z tego wyniknąć, oraz „ekspozycji na ryzyko”, którą będzie magazyn, który może spłonąć. Podkreśla się jednak, iż rygorystyczne posługiwanie się powyższą terminologią nie jest konieczne, a w praktyce powyższe pojęcia często bywają używane zamiennie. Por.: C.A. Williams, M.L. Smith, P.C. Young, *Zarządzanie ryzykiem a ubezpieczenia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 69–70.

³ Tamże, s. 88.

⁴ W odniesieniu do aktywów przedsiębiorstwa konsekwencją bezpośrednią jest skala ich uszkodzenia, a konsekwencją pośrednią koszty, jakie ponosi przedsiębiorstwo w związku z niemożliwością wykorzystywania tych aktywów przez pewien czas, co może skutkować istotnym obniżeniem zysku operacyjnego, także na skutek utraty pozycji na rynku. C.A. Williams Jr., M.L. Smith i P.C. Young wskazują jako przykład szkodę losową, w wyniku której ucierpiał

cyficzny dla każdego przedsiębiorstwa, wymaga więc odrębnych analiz uwzględniających rodzaj prowadzonej działalności, technologię wytwarzania, rodzaj i charakter powiązań z otoczeniem oraz rynek docelowy.

Identyfikując ryzyko, przedsiębiorstwo powinno także dokonać pomiaru ryzyka, określając częstość występowania zidentyfikowanych zagrożeń oraz dotkliwość ich skutków. Należy pamiętać, że ocena częstości oraz dotkliwości ryzyka może być czasem trudna, w szczególności w odniesieniu do ryzyka dynamicznego. Jakość pomiaru ryzyka w przedsiębiorstwie będzie zależała od dostępności danych statystycznych z przeszłości charakteryzujących zidentyfikowane zagrożenia oraz od możliwości i umiejętności zastosowania w przedsiębiorstwie odpowiednich metod matematyczno-statystycznych. Należy jednak pamiętać, iż pomiar ryzyka jest niezbędny w przedsiębiorstwie dla dopełnienia świadomości ryzyka z uwagi na wiedzę o potencjalnych finansowych konsekwencjach ryzyka dla działalności przedsiębiorstwa. Dzięki znajomości częstości występowania ryzyka w określonym przedziale czasu i dotkliwości jego skutków, można określić prawdopodobny rozmiar jego finansowych następstw⁵.

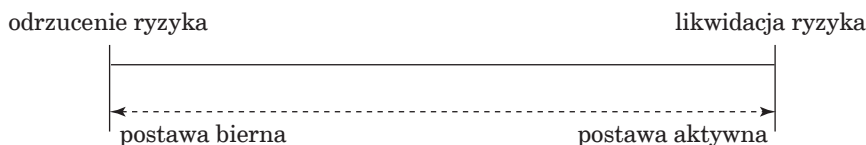
Podsumowując rozważania nad znaczeniem identyfikacji ryzyka w budowaniu świadomości ryzyka, należy podkreślić, iż ta identyfikacja w przedsiębiorstwie powinna być procesem ciągłym. Wynika to z charakteru otoczenia przedsiębiorstwa, którego immanentną cechą jest nieustanna zmienność. Burzliwość otoczenia intensyfikuje występowanie ryzyka w działaniu przedsiębiorstwa, a także prowadzi do pojawiania się „nowych” zagrożeń (np. rozwój technologii internetowej, który nastąpił w ostatnim czasie, wygenerował zagrożenia, na które przedsiębiorstwa działające kilkanaście lat wcześniej nie były w ogóle narażone). Ważne także, aby identyfikacja ryzyka była przeprowadzana indywidualnie dla każdego przedsiębiorstwa. Rzeczywistość gospodarcza jest bowiem niezwykle złożona, dlatego zagrożenia i skutki ryzyka oraz jego poziom będą odmienne dla poszczególnych przedsiębiorstw.

Charakter i rodzaj podejmowanych w przedsiębiorstwie działań ochronnych wobec zidentyfikowanego ryzyka zdeterminowany jest postawą firmy w stosunku do ryzyka. Skala możliwych postaw waha się zaś między różnymi przejawami bierności bądź aktywności wobec ryzyka, co zilustrowano na rysunku 1.

budynek przedsiębiorstwa. Uszkodzenie budynku to konsekwencje bezpośrednie zdarzenia losowego, natomiast niemożliwość użytkowania budynku przez pewien czas to konsekwencje pośrednie. Autorzy podkreślają, iż w przypadku tego przykładowego budynku przedsiębiorstwo może odnotować spadek przychodów na skutek konieczności czasowego ograniczenia skali działania, a także ponieść dodatkowe koszty operacyjne na przykład w związku z koniecznością przechowania mienia, które znajdowało się w uszkodzonym budynku. Por. tamże, s. 77.

⁵ Szerzej na temat metod pomiaru ryzyka zobacz: tamże, s. 94; *Vademecum ubezpieczeń gospodarczych (pośrednika ubezpieczeniowego)*, red. T. Sangowski Saga-Printing, Poznań 1999, s. 186; K. Szymańska, *Jak i gdzie ubezpieczyć majątek firmy*, OddK, Gdańsk 1997, s. 20; G. Strupczewski, *Zarządzanie ryzykiem – systematyka pojęć*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2004, nr 5–6, s. 71–72.

Rysunek 1 Skala postaw przedsiębiorstwa względem ryzyka



Źródło: opracowanie własne na podstawie: H. Zadora, *Strategie przedsiębiorstwa a ryzyko*, w: *Strategie finansowe przedsiębiorstw w sytuacjach ryzykownych*, red. G. Łukasik, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2004, s. 43–44.

Bierność wobec ryzyka należy rozumieć jako brak jakichkolwiek działań ochronnych i w tym sensie jest równoznaczna z odrzuceniem ryzyka. Przedsiębiorstwo, które wobec ryzyka przyjmuje postawę bierną, naraża się na pełną skalę jego negatywnych jego skutków. Aktywność wobec ryzyka jest postawą pożądaną i oznacza dążenie do jego likwidacji, przy czym skrajna aktywność wobec ryzyka, to jego całkowite wyeliminowanie. W działalności gospodarczej stan taki możliwy jest tylko wówczas, gdy przedsiębiorstwo zrezygnuje z działania, bo tylko w takiej sytuacji skutki ryzyka towarzyszącego temu działaniu nie mogą go dotknąć. Należy jednak zauważyć, iż w takim przypadku przedsiębiorstwo co prawda nie naraża się na negatywne skutki ryzyka, ale także pozbawia się możliwości generowania korzyści z podjętych działań. Przyjęcie skrajnych postaw wobec ryzyka nie jest w przedsiębiorstwie możliwe. Nie ulega także wątpliwości, iż przejawem aktywnej postawy wobec ryzyka jest podejmowanie różnych działań na rzecz ochrony przed ryzykiem.

Aktywność wobec ryzyka znajduje swój wyraz w tworzeniu w przedsiębiorstwie systemu ochrony przed ryzykiem⁶. System ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem stanowi układ instrumentów ochronnych, które oddziałują na system przedsiębiorstwa w przypadku wystąpienia zakłóceń w jego funkcjonowaniu wywołanych przez ryzyko⁷. Niezawodność systemu ochrony

⁶ System definiowany jest jako układ wyższego rzędu, przy czym układ składa się z elementów. Sytem definiuje się więc również jako układ, którego elementami są układy, składające się z innych elementów. Hierarchiczną strukturę systemu uwypuklają również definicje wskazujące, że system to zbiór sprzężonych ze sobą układów, układy zaś są zbiorem sprzężonych podukładów, a podukłady zbiorami sprzężonych ze sobą elementów. Można zatem stwierdzić, iż system przedsiębiorstwa składa się z różnych podsystemów, w tym podsystemu ochrony przed ryzykiem. Por. S. Młynarski, *Elementy teorii systemów i cybernetyki*, PWN, Warszawa 1974, s. 9; A.D. Hall, *Podstawy techniki systemów*, PWN, Warszawa 1968, s. 97; *Mały słownik cybernetyczny*, WP, Warszawa 1973, s. 305; O. Kyn, P. Pelikan, *Cybernetyka a ekonomia*, PWE, Warszawa 1967, s. 12.

⁷ Budowanie systemu ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem proponuje się uznać za odpowiednik procesu zarządzania ryzykiem. Proces ten w literaturze określa się jako zespół działań przedsiębiorstwa podejmowanych na drodze do rozpoznawania ryzyka (jego diagnozowania) i uwzględnienia go w prowadzonej działalności. Identyfikacja ryzyka, umożliwiająca budowanie systemu ochrony przed ryzykiem, jest zarazem początkowym etapem procesu

przed ryzykiem wzrasta wraz z liczbą elementów równolegle sprzężonych w ramach danego układu instrumentów ochrony przed ryzykiem⁸. Każdy kolejny element w danym układzie instrumentów ochrony przed ryzykiem pociąga za sobą jednak określone koszty (związane z jego stworzeniem, zainstalowaniem, utrzymaniem w stanie gotowości). Możliwe jest zatem z teoretycznego punktu widzenia stworzenie systemu ochrony przed ryzykiem niezwykle skutecznego, jednak jego koszt może przewyższać korzyści z implementacji instrumentów ochronnych⁹.

2. Instrumenty ochrony przed ryzykiem

Liczba i różnorodność instrumentów wbudowanych w system ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem przesądza o jego ostatecznej formie i skuteczności. Instrumenty, jakie przedsiębiorstwo może wykorzystać w systemie ochrony przed ryzykiem przedstawiono na rysunku 2. Z rysunku tego wynika, iż zasadniczo wyróżnić wśród nich należy cztery grupy, a mianowicie instrumenty prewencji, represji (tłumienia, redukcji), retencji (zatrzymania) i transferu ryzyka¹⁰.

Dwie pierwsze grupy, a więc instrumenty prewencji i represji, nazywane bywają instrumentami redukcji ryzyka bądź instrumentami fizycznej kontroli ryzyka, gdyż skupiają się na fizycznym oddziaływaniu na przyczyny bądź skutki ryzyka i w tym sensie pozwalają go zredukować. Dzięki instrumentom prewencji zredukować można częstość ryzyka, a dzięki instrumentom represji – potencjalną wielkość i dotkliwość skutków ryzyka¹¹. Pozostałe dwie

zarządzaniem ryzykiem. Po etapie identyfikacji ryzyka następuje dobór instrumentów ochronnych. Profesjonalne, planowe i zorganizowane diagnozowanie i przeciwdziałanie stratom powstającym w wyniku realizacji różnych rodzajów ryzyka nazywane bywa również „technologią ryzyka”. Szerzej na temat zarządzania ryzykiem np.: C.A. Williams, P.C. Young: *Zarządzanie ryzykiem...*, jw.; E. Vaughan, T. Vaughan, *Fundamentals of Risk and Insurance*, John Wiley & Sons, New York, 2003, s. 12 i nast.; T. Michalski: *Ryzyko w działalności człowieka*, w: *Podstawy ubezpieczeń. Mechanizmy i funkcje*, t. I, red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2000, s. 40 i nast.; *Vademecum ubezpieczeń...*, jw., s. 184 i nast.; *Glossary of Insurance and Risk Management Terms*, International Risk Management Institute, Dallas 2004, s. 199; M.K. Ong, *Risk Management. A Modern Perspective*, Mc-Graw Hill, Elsevier, 2006, s. 3 i nast.; M.Z. Broda, *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie*, „Gazeta Finansowa” 1999, nr 6–11, s. 19; D. Błaszczuk, *Czy można skutecznie zarządzać ryzykiem?* „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2001, nr 3, 4, s. 4.

⁸ Por.: O. Lange, *Wstęp do cybernetyki ekonomicznej*, PWN, Warszawa 1965, s. 150.

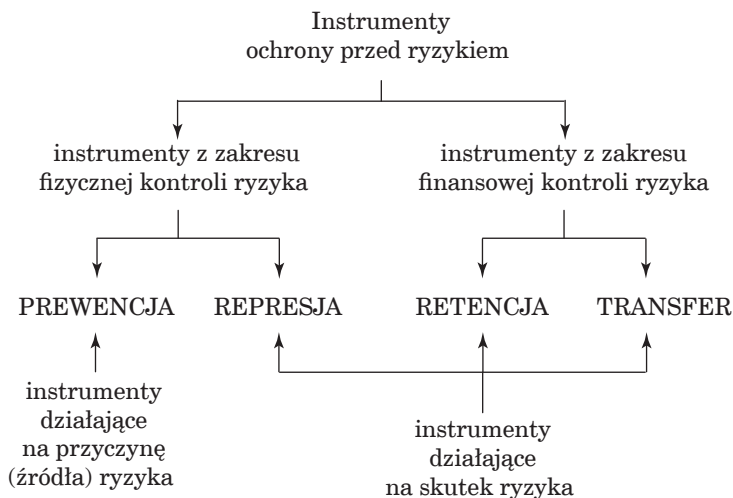
⁹ H. Zadora: *Przedsiębiorstwo wobec ryzyka finansowego*, w: *Finanse, bankowość, ubezpieczenia*, t. 1, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 899, Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław 2001, s. 396.

¹⁰ Instrumenty ochrony przed ryzykiem nazywane bywają metodami ochrony bądź metodami manipulowania ryzykiem. Por. P. Jedynak, J. Teczek, S. Wyciślak, *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwach zorientowanych międzynarodowo*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001, s. 49.

¹¹ Por. C.A. Williams, M.L. Smith, P.C. Young, *Risk Management...*, jw., s. 254–255.

grupy, a więc instrumenty retencji i transferu ryzyka, nazywane bywają instrumentami finansowania ryzyka bądź finansowej kontroli ryzyka, gdyż stosowane są w celu niwelowania finansowych skutków zrealizowania się ryzyka po jego wystąpieniu.

Rysunek 2
Przekroje klasyfikacyjne instrumentów
ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem



Źródło: Opracowanie własne.

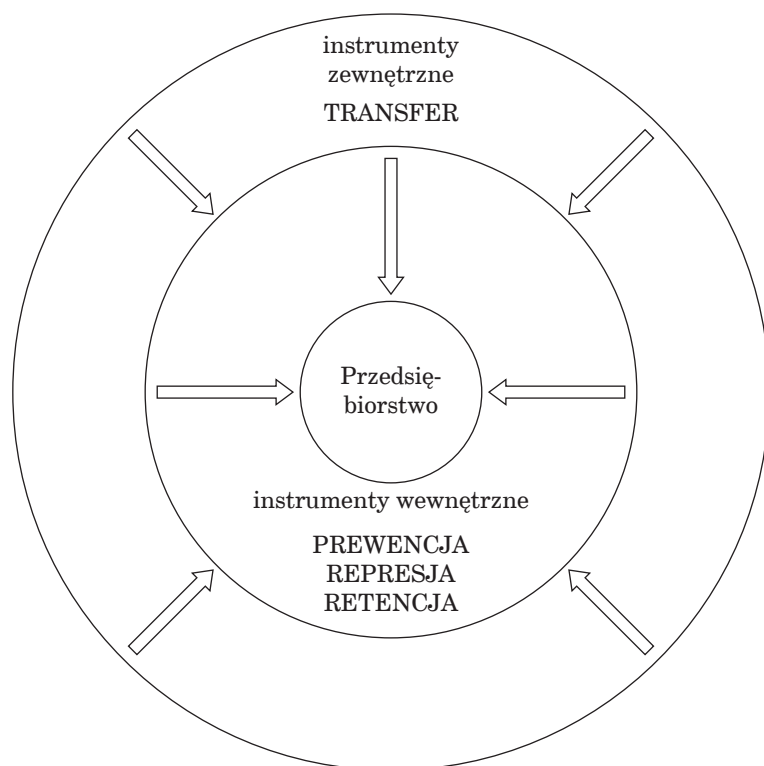
Z rysunku 2 wynika również, iż niektóre instrumenty ochrony oddziałują na przyczynę (źródła ryzyka), czyli zmniejszają częstotliwość występowania negatywnych skutków ryzyka. Do instrumentów tych należą instrumenty prewencji. W razie ich zawodności w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem będą się uaktywniać instrumenty pozwalające zmniejszyć skalę i dotkliwość skutków ryzyka w rozumieniu zarówno fizycznym, jak i finansowym, a więc instrumenty oddziałujące na skutek ryzyka.

Na wyróżnione wyżej instrumenty ochrony przed ryzykiem można również spojrzeć z nieco innej perspektywy, dzieląc je na instrumenty ochrony wewnętrznej i zewnętrznej, co przedstawia rysunek 3.

Wewnętrzne instrumenty to te, które przedsiębiorstwo może zastosować w systemie ochrony przed ryzykiem samodzielnie, przy zastosowaniu wyłącznie własnych środków i takimi instrumentami są instrumenty prewencji, represji i retencji. Zastosowanie instrumentów zewnętrznych wymaga udziału podmiotów z otoczenia przedsiębiorstwa i są nimi instrumenty transferu ryzyka, w ramach których ryzyko przeniesione zostaje na inny podmiot.

Dla obniżenia częstości występowania ryzyka przedsiębiorstwo wykorzystuje w systemie ochrony przed ryzykiem instrumenty prewencji. Wśród

Rysunek 3
Wewnętrzne i zewnętrzne instrumenty ochrony przed ryzykiem



Źródło: Opracowanie własne.

przykładów działań prewencyjnych wymienić należy implementację wszelkich norm bezpieczeństwa, w każdej ze sfer działalności, zarówno operacyjnej, inwestycyjnej, jak i finansowej. Przykładem działań prewencyjnych może być zatem planowanie wielkości zapasów, łącznie z ustalaniem wielkości zapasu bezpieczeństwa, czy dokładna analiza sytuacji finansowej partnerów handlowych, którym udziela się kredytów kupieckich¹².

Instrumenty represyjne uaktywniają się w systemie ochrony przed ryzykiem w razie zawodności instrumentów prewencji. Zadaniem instrumentów represyjnych jest redukcja potencjalnej wielkości, dotkliwości i rozległości skutków ryzyka w sytuacji realizacji ryzyka. Jako przykład instrumentów represyjnych możliwych do zastosowania w przypadku zrealizowania się ryzyka pożaru w przedsiębiorstwie można wskazać: automatyczne systemy zraszaczy (ograniczające rozległość pożaru), tzw. *fire walls*, drzwi przeciwpożarowe, instrukcje postępowania w razie wypadku, trening pracowników

¹² Por. M.S. Dorfman, *Introduction to Risk Management and Insurance*, Pearson – Prentice Hall, Upper Saddle River 2005, s. 53.

w tych zagrożeniach, operacje ratowania mienia w warunkach bezpośredniego zagrożenia¹³.

Instrumenty prewencji i instrumenty represji należy uznać za instrumenty ochrony wewnętrznej, ponieważ przedsiębiorstwo samodzielnie je kreuje i ponosi finansowy ciężar ich zastosowania. Z tego względu stosowanie tychże instrumentów należy uznać za uzasadnione wówczas, gdy koszty działań prewencyjnych bądź represyjnych są niższe od korzyści ich zastosowania, wyrażających się redukcją potencjalnej wielkości straty.

Do grupy instrumentów działających na skutek ryzyka należy zaliczyć instrumenty finansowej kontroli ryzyka, gdyż ich zastosowanie pozwala sfinansować następstwa zrealizowania się ryzyka¹⁴. W tym celu przedsiębiorstwo może zastosować instrumenty retencji (zatrzymania) ryzyka bądź instrumenty transferu ryzyka. Instrumenty retencji należy zaliczyć do wewnętrznych instrumentów ochrony, gdyż w wyniku ich działania przedsiębiorstwo samodzielnie dokonuje pokrycia skutków ryzyka.

Retencja ryzyka, czyli jego zatrzymanie, to jeden z często spotykanych instrumentów ochrony. Mając świadomość występowania danego ryzyka i jego potencjalnych skutków, przedsiębiorstwo podejmuje decyzję o zatrzymaniu go w całości lub części¹⁵. Jest to związane z automatycznym przygotowaniem się przedsiębiorstwa do pokrycia ewentualnych negatywnych skutków ryzyka.

Aktywna retencja ryzyka może przyjąć postać kompensacji ryzyka (a w zasadzie kompensacji jego skutków) z efektów bieżącej działalności. Przykładem zastosowania kompensacji skutków ryzyka jest wliczanie drobnych, często występujących strat w koszty działalności (czyli kompensowanie ich ceną sprzedaży). Retencja ryzyka może także przyjąć postać samoubezpieczenia, które polega na utworzeniu w przedsiębiorstwie funduszu na pokrycie ewentualnych skutków ryzyka drogą odkładania pewnej części środków finansowych mających charakter oszczędności. Tworzenie w przedsiębiorstwie wszelkiego rodzaju rezerw (zarówno tych formalnych, jak i nieformalnych)

¹³ Por. tamże, s. 53.

¹⁴ Na temat ewolucji instrumentów finansowania ryzyka z uwagi na niedoskonałość instrumentów prewencji i represji zob J. Łazowski, *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, Wydawnictwo Prawnicze Lex, Sopot 1998, s. 12.

¹⁵ Jest to tzw. retencja planowa (zamierzona), nazywana także retencją aktywną. Może w przedsiębiorstwie wystąpić również retencja nieplanowa, niezamierzona (zwana pasywną). Ma ona miejsce wówczas, gdy przedsiębiorstwo nie jest świadome możliwości wystąpienia ryzyka i jego negatywnych skutków. Retencja pasywna może być spowodowana samą naturą ryzyka, np. w przypadku ryzyka o niskiej częstotliwości, którego występowanie z tego powodu nie jest dostrzegane przez przedsiębiorstwo. W takim przypadku nastąpi kompensacja skutków ryzyka z bieżących efektów działalności. Pasywne zatrzymanie ryzyka może jednak być spowodowane niedostatecznym rozpoznaniem warunków działania (otoczenia) i w takiej sytuacji uznawane jest za zjawisko negatywne, ponieważ wielkość ewentualnych skutków ryzyka może być tak rozległa, iż przedsiębiorstwo nie będzie w stanie samodzielnie ich sfinansować. Por. C.A. Williams, M.L. Smith, P.C. Young, *Risk Management and Insurance*, McGraw-Hill, Boston 1998, s. 270–271.

jest przejawem samoubezpieczenia. Antycypując możliwość zrealizowania się ryzyka, przedsiębiorstwo przygotowuje zasób środków finansowych, z których pokryje skutki zrealizowania się tego ryzyka. Za przykłady samoubezpieczenia w przedsiębiorstwie należy uznać kapitały rezerwowe i zapasowe, rezerwy na należności nieściągalne i przeterminowane, utrzymywanie pogotowia kasowego, zapewnienie możliwości dostępu do obcych źródeł finansowania na drodze odpowiednich zapisów umowy z bankiem.

Instrumenty transferu ryzyka pozwalają na przeniesienie (transferowanie) skutków ryzyka na inny podmiot. Instrumenty transferu ryzyka są ze swej natury instrumentami zewnętrznej ochrony, angażują bowiem w pokrywanie skutków ryzyka podmioty zewnętrzne w stosunku do przedsiębiorstwa. Zastosowanie transferu ryzyka opiera się na wykorzystaniu określonych mechanizmów prawnych oraz działań o charakterze organizacyjnym lub zabezpieczającym. Do instrumentów transferu ryzyka zalicza się wszelkiego rodzaju gwarancje, np. bankowe lub producenta. Przykładem instrumentów transferu ryzyka są także instrumenty pochodne wykorzystane dla działań hedgingowych (zabezpieczających), które pozwalają niwelować negatywne skutki zrealizowania się ryzyka poprzez automatyczne umowne przeniesienie ich na stronę kontraktu terminowego. Do instrumentów transferu ryzyka należą także ubezpieczenia.

3. Specyfika ubezpieczeń gospodarczych jako instrumentów chroniących przed ryzykiem

Specyficzna rola i miejsce ubezpieczeń w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem wynika przede wszystkim ze sposobu, w jaki funkcjonuje mechanizm ubezpieczeniowego transferu ryzyka. Dystynktywną cechą tego mechanizmu jest fakt, iż przeniesienie ryzyka w ramach ubezpieczenia jest dokonywane na podmiot, który z „handlu” ryzykiem uczynił istotę swojej działalności, a więc niejako wyspecjalizował się w podejmowaniu ryzyka. Funkcjonowanie mechanizmu ubezpieczeniowego transferu ryzyka należy w tym miejscu nieco przybliżyć, gdyż w daleko idącym stopniu mechanizm ten implikuje możliwości i konsekwencje zastosowania ubezpieczenia w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem.

Idea mechanizmu transferu ryzyka w ramach ubezpieczeń opiera się na wykorzystaniu kategorii pieniądza¹⁶. Opłacając składkę ubezpieczeniową

¹⁶ Mechanizm ubezpieczeniowego transferu ryzyka jest znany od bardzo dawna. J.F. Outerville przywołuje historię, która wskazuje początki zastosowania tego mechanizmu przez kupców fenickich, w czasach tak zwanych „praubezpieczeń” (określenie „praubezpieczenia” cytowane za T. Sangowskim, który przedstawił dokładny opis historii rozwoju ubezpieczeń, począwszy od czasów starożytnych). J.F. Outerville, *Theory and Practice of Insurance*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 1998, s. 15–16; *Vademecum...*, jw., s. 12 i nast.

podmioty, które podjęły decyzję o korzystaniu z ubezpieczeniowego transferu ryzyka, partycypują w funduszu stworzonym z przeznaczeniem na pokrycie ewentualnych następstw zrealizowania się ryzyka. Decyzja przedsiębiorstwa o wykorzystaniu ubezpieczeń w systemie ochrony przed ryzykiem jest zatem równoznaczna z gotowością do poniesienia kosztu tej ochrony, a koszt ten wyraża się właśnie wielkością opłacanej składki ubezpieczeniowej. Opłacenie składki ubezpieczeniowej uszczupla aktualnie posiadane zasoby (a więc i korzyści, które można osiągnąć z ich zaangażowania) na poczet ich ochrony. Ubezpieczyciel dysponuje funduszem powstałym ze zgromadzonych składek. Przez wypłacanie odszkodowań i świadczeń ze środków zgromadzonych w tym funduszu, ubezpieczyciel dokonuje finansowej rekompensaty ujemnych skutków ryzyka objętego ochroną, które dotknęło ubezpieczonych.

Zasadniczą treścią ubezpieczeniowego transferu ryzyka nie jest jednak kompensacja skutków ryzyka. Opłacając składkę ubezpieczeniową, przedsiębiorstwo nabywa bowiem tak zwaną ochronę ubezpieczeniową. Ochrona ubezpieczeniowa oznacza gotowość ubezpieczyciela do skompensowania skutków ryzyka. Nad ubezpieczonym przedsiębiorstwem ubezpieczyciel roztacza więc specyficzną ochronę o charakterze finansowym¹⁷. Dzięki transferowi ryzyka na ubezpieczyciela, przedsiębiorstwo może uwolnić się od problemu samodzielnego pozyskania środków finansowych na pokrycie skutków ryzyka. Cena tej specyficznej usługi, wyrażająca się wielkością składki ubezpieczeniowej, jest niewspółmiernie niższa w stosunku do rozmiaru finansowej pomocy uzyskiwanej od ubezpieczyciela w przypadku wystąpienia skutków ryzyka objętego ochroną¹⁸. Ochrona ubezpieczeniowa prowadzi nie do uniknięcia ryzyka, lecz zapewnia uniknięcie ujemnych finansowych następstw ryzyka w razie wystąpienia jego negatywnych skutków¹⁹. Atrybut realności, którym ochrona ubezpieczeniowa musi się odznaczać, dodatkowo wzmaga sens wykorzystania jej w przedsiębiorstwie, bowiem przedsiębiorstwo objęte tą ochroną ma wówczas pewność, że ujemne skutki ryzyka zostaną w jego przypadku usunięte²⁰.

¹⁷ Por. D. Fuchs, *Ochrona ubezpieczeniowa jako świadczenie główne ubezpieczyciela*, „Prawo Asekuracyjne” 2006, nr 2 (47), s. 44; E. Kowalewski, *Umowa ubezpieczenia*, Branta, Bydgoszcz–Toruń 2002, s. 94; M. Orlicki, *Roszczenie o zapłacenie składki, a czas za który nie była świadczona ochrona ubezpieczeniowa*, „Prawo Asekuracyjne” 2006, nr 1 (46), s. 42.

¹⁸ Por. *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 1999, s. 49–51.

¹⁹ J. Łańcucki, *Finanse ubezpieczeń gospodarczych*, Poltext, Warszawa 1993, s. 15.

²⁰ Realność ochrony ubezpieczeniowej oznacza, że ubezpieczyciel w każdej chwili musi być gotów do wypłaty odszkodowania. Istnieje wiele mechanizmów ekonomicznych i prawnych, które mają zagwarantować realność ochrony ubezpieczeniowej. Realność ochrony ubezpieczeniowej uznaje się za jej atrybut bezwzględny, co oznacza, że gdyby realność ta nie została zachowana, istnienie ubezpieczeń byłoby bezzasadne. Wśród atrybutów ochrony ubezpieczeniowej wymienia się również jej powszechność i pełność, są to jednak atrybuty postulowane, poprawiające jakość tej ochrony. Szerzej: *Vademecum...*, jw., s. 50–56; *Ubezpieczenia gospodarcze...*, jw. s. 86–88; B. Hadyniak, *Ubezpieczenie jako urządzenie gospo-*

U podstaw funkcjonowania ubezpieczeniowego mechanizmu transferu ryzyka leży mechanizm dyspersji ryzyka (tak zwany *pooling*²¹). Ubezpieczenie bazuje bowiem na znanej od najdawniejszych czasów solidarności wspólnoty podmiotów narażonych na ryzyko. Ubezpieczycieli należy postrzegać jako specyficzne przedsiębiorstwa, które wyspecjalizowały się w tworzeniu takich właśnie wspólnot ryzyka, przez formalne łączenie środków wielu podmiotów narażonych na skutki określonego ryzyka. Każdy z członków wspólnoty ryzyka partycypuje w tworzeniu funduszu ubezpieczeniowego przez opłacanie składek, w czym właśnie wyraża się łączenie środków. Dyspersja ryzyka pozwala zatem rozłożyć ciężar strat niektórych członków wspólnoty ryzyka na całą wspólnotę.

Z punktu widzenia ubezpieczyciela, nie każde ryzyko będzie mogło być przedmiotem *poolingu*. Ubezpieczenia służą pokrywaniu skutków zdarzeń nieprzewidywanych, nieoczekiwanych i będących dziełem przypadku²². Przedsiębiorstwo może zatem obejmować ochroną ubezpieczeniową tylko niektóre skutki ryzyka towarzyszącego jego działaniu. Często mówi się, że ubezpieczenia chronią przed skutkami zdarzeń losowych, a dla podkreślenia tego faktu wskazuje się na istotne cechy ryzyka, które może być przedmiotem transferu w ramach ubezpieczeń, nazywając je właśnie cechami ubezpieczalnych zdarzeń losowych bądź cechami ryzyka ubezpieczalnego. Ubezpieczeniu może podlegać tylko ryzyko o skutkach ujemnych (czyste). Występowanie ubezpieczalnych zdarzeń losowych można określić za pomocą metod matematycznych i statystycznych. Prawidłowość występowania ubezpieczalnych zdarzeń losowych można badać, obserwując dużą liczbę obiektów (podmiotów), które są na nie narażone (stąd często mówi się, że zdarzenia cechuje masowy charakter). Wystąpienie, zrealizowanie się tych zdarzeń zakłóca „normalny bieg rzeczy”. Występują one także niezależnie i/lub wbrew woli podmiotów dotkniętych ich skutkami. Zdarzenia te nazywa się natomiast losowymi w tym znaczeniu, że zagrażają one wielu podmiotom, jednak dotyczą tylko niektórych z nich²³.

darce, w: *Podstawy ubezpieczeń. Mechanizmy i funkcje*, t. I, red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2000, s. 61–63.

²¹ Por. E.F. Brigham, L.C. Gapeński, *Zarządzanie finansami*, t. 2, PWE, Warszawa 2000, s. 348.

²² W literaturze anglojęzycznej mówi się, że ubezpieczenia służą pokrywaniu skutków „*fortuitous losses*”. Słowo *fortuitous* oznacza: przypadkowy, fortunny, szczęśliwy. Por. *Wielki słownik angielsko-polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN-Oxford University Press, Warszawa 2002, s. 470; także: G.E. Rejda, *Principles of Risk Management and Insurance*, Addison-Wesley, Boston 2001, s. 21.

²³ Por. tamże, s. 15–16; *Ubezpieczenia gospodarcze...*, jw., s. 50–51; B. Ciupek, *Optymalizacja wyniku technicznego, struktury portfela i taryf składek zakładu ubezpieczeń majątkowych*, Biblioteka Fundacji Warta, Warszawa 2001, s. 31–32; D. Fuchs, Z. Łabno, *Umowa ubezpieczenia (zarys wykładu)*, w: *Teoria i praktyka ubezpieczeń gospodarczych*, red. H. Ogrodnik, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Kolegium Zarządzania, Katowice 2000, s. 19.

Przedsiębiorstwo korzysta na rynku z ubezpieczeń gospodarczych²⁴. W większości przypadków stosowanie tychże ubezpieczeń następuje na drodze pełni swobody decyzyjnej przedsiębiorstwa²⁵. Wolnorynkowy wybór ubezpieczeniowych instrumentów ochrony przed ryzykiem oparty jest o ofertę rynkową ubezpieczycieli. Oferta ta konkretyzuje tzw. zakres ochrony ubezpieczeniowej, który rozumieć należy jako katalog zagrożeń (skutków ryzyka), których wystąpienie wywoła odpowiedzialność odszkodowawczą ubezpieczyciela. Konkretyzacji wymaga również przedmiot ubezpieczenia, a więc rodzaj zasobu przedsiębiorstwa, który będzie objęty ochroną ubezpieczeniową. Na rysunku 4 zaprezentowano rodzaje ubezpieczeń gospodarczych przyporządkowując je do zasobów przedsiębiorstwa, które może ono objąć ochroną ubezpieczeniową. Z rysunku tego wynika, iż ogólnie rzecz ujmując przedsiębiorstwo korzystać może z ubezpieczeń majątkowych i osobowych.

W ramach ubezpieczeń majątkowych rzeczowych przedsiębiorstwo może chronić swoje dobra materialne, ubezpieczenia majątkowe sensu stricto chronią natomiast jego prawa i zobowiązania majątkowe. Z wykorzystaniem ubezpieczeń majątkowych przedsiębiorstwo może zatem chronić nie tylko swoje aktywa rzeczowe, oraz wierzytelności (np. należności kredytowe), wartości, których uzyskania oczekuje w przyszłości (np. zysk) oraz wartości, które mogą pomniejszyć jego majątek w przyszłości (np. zobowiązania)²⁶. Przedmiotem ubezpieczeń osobowych natomiast jest ochrona zdrowia, życia lub zdolności do pracy ubezpieczonych osób²⁷. Decyzje przedsiębiorstwa dotyczące wykorzysta-

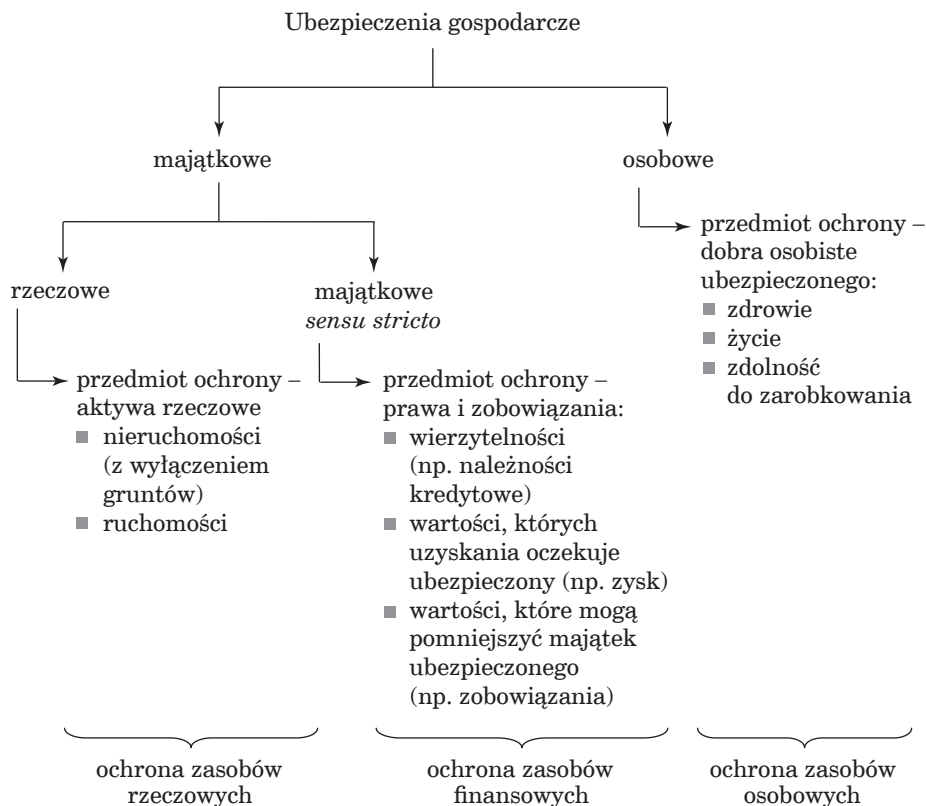
²⁴ Pojęcie „ubezpieczenia gospodarcze” (które nazywane bywają również prywatnymi) używane jest dla odróżnienia ubezpieczeń, które są przedmiotem wolnorynkowych wyborów ubezpieczonych od ubezpieczeń społecznych (nazywanych publicznymi). Por. *Zabezpieczenie społeczne*, red. Z. Pisz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1998, s. 35; B. Jończyk, *Ubezpieczenia majątkowe*, w: *Teoria i praktyka ubezpieczeń gospodarczych*, red. H. Ogrodnik, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Kolegium Zarządzania, Katowice 2000, s. 136–137.

²⁵ Należy jednak pamiętać, iż w niektórych przypadkach państwo na drodze odpowiednich regulacji prawnych wymusza obowiązkowość partycypacji w funduszu ubezpieczeniowym. Tego rodzaju rozwiązania uzasadnia się koniecznością uwzględnienia szczególnych okoliczności społecznych i ekonomicznych. Jako przykład można wskazać system ubezpieczeń społecznych. W ramach ubezpieczeń gospodarczych wolnorynkowe wybory przedsiębiorstwa ograniczają regulacje prawne (często w randze ustawowej), które nakładają na przedsiębiorstwo w określonych okolicznościach obowiązek zawarcia umowy ubezpieczenia w związku z rodzajem prowadzonej działalności bądź też w związku z posiadaniem określonych przedmiotów. W Polsce do tzw. ubezpieczeń obowiązkowych powszechnych należą ubezpieczenia wymienione w art. 4 pkt. 1–3 Ustawy z dnia 22 maja 2003r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. z 2003 r., nr 124, poz. 1152 ze zm.).

²⁶ Por. *Ubezpieczenia...*, jw., s. 151; E. Kowalewski, *Wprowadzenie do teorii interesu ubezpieczeniowego*, w: *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, t. III, red. A. Wąsiewicz, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994, s. 77–79.

²⁷ Świadczenie ubezpieczeniowe może w tym wypadku pokrywać zarówno negatywne, jak i pozytywne skutki zdarzeń losowych (np. dożycie określonego wieku). W zależności od okoliczności, świadczenie wypłacane przez ubezpieczyciela służyc może pokrywaniu strat,

Rysunek 4 Rodzaje ubezpieczeń gospodarczych a ochrona zasobów przedsiębiorstwa



Źródło: Opracowanie własne.

nia ubezpieczeń w systemie ochrony przed ryzykiem zawsze opierać powinny się na analizie możliwego zakresu ochrony zasobów majątkowych, finansowych i osobowych w ramach oferty rynkowej poszczególnych ubezpieczycieli.

4. Ubezpieczenia gospodarcze a inne instrumenty w systemie ochrony przed ryzykiem

Specyfika ubezpieczeń gospodarczych jako instrumentów ochrony przed ryzykiem determinuje w daleko idącym stopniu możliwości i zakres ich wykorzystania w systemie ochrony przed ryzykiem. Ogół zasad doboru instrumentów

jak również finansowaniu zwiększonych potrzeb majątkowych podmiotu objętego ochroną ubezpieczeniową powstałych w następstwie zdarzenia losowego.

ochrony przed ryzykiem, w tym ubezpieczeń gospodarczych, należy rozważać w odniesieniu do ekspozycji przedsiębiorstwa na ryzyko. Ekspozycja na ryzyko rozumiana jest tutaj jako stopień ryzyka określony jego częstością (a więc częstością występowania strat wywołanych zrealizowaniem się ryzyka) oraz stopniem dotkliwości jego następstw, który określony zostaje na etapie identyfikacji ryzyka, o czym była mowa wyżej. Zaprezentowany na rysunku 5 „*risk matrix*” postrzegać należy jako zbiór praktycznych zasad doboru instrumentów ochrony przed ryzykiem z uwagi na różne poziomy ekspozycji przedsiębiorstwa na ryzyko.

Z rysunku 5 wynika, że jeśli niska jest zarówno częstość, jak i dotkliwość skutków ryzyka, nie ma potrzeby stosowania ubezpieczenia w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem. Zastosowanie retencji w takim wypadku pozwoli przedsiębiorstwu ochronić się przed ryzykiem. W ramach działań retencyjnych przedsiębiorstwo samodzielnie może kompensować skutki ryzyka z efektów bieżącej działalności, bądź ze zgromadzonych uprzednio w ramach samoubezpieczenia, rezerw finansowych. W warunkach przewidywalności przedsiębiorstwo ma bowiem możliwość przygotowania się do pokrycia skutków ryzyka, zna bowiem (na podstawie doświadczeń z przeszłości) możliwą skalę tych skutków. Instrumenty retencji wspomóc należy instrumentami prewencji wówczas, gdy dotkliwość ryzyka jest niska, ale jego skutki są częste.

Zastosowanie ubezpieczeń w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem znajduje uzasadnienie dopiero wówczas, gdy częstość ryzyka jest niska, ale jego skutki są dotkliwe. Ubezpieczenie służy kompensowaniu właśnie takiego ryzyka, które występuje rzadko, ale z punktu widzenia przedsiębiorstwa może zagrozić jego przetrwaniu bądź poważnie ograniczyć skalę działania, co wynika z omówionych wyżej specyficznych cech ubezpieczeniowego transferu ryzyka. Przedstawiony na rysunku 5 „*risk matrix*” wskazuje na konieczność zastosowania w tym miejscu również i innych instrumentów ochrony przed ryzykiem, a mianowicie instrumentów redukujących ryzyko (czyli prewencji i represji). Ubezpieczenie pełni więc w systemie ochrony przed ryzykiem funkcję komplementarną względem instrumentów redukcji ryzyka (a więc prewencji i represji), uaktywnia się bowiem w razie ich zawodności. Powstałe wówczas skutki ryzyka skompensowane zostaną przez ubezpieczenie.

Retencja nie powinna być jedynym instrumentem stosowanym wobec rzadko występujących, a dotkliwych skutków ryzyka²⁸. W takim przypadku przedsiębiorstwo w ramach samoubezpieczenia musiałoby zgromadzić i utrzymywać w stanie gotowości wysokie rezerwy środków finansowych na skom-

²⁸ Warto zwrócić uwagę na myśl, którą sformułował R.B. Corbett wskazując, że stosując retencję przedsiębiorstwo powinno kierować się zasadą „nie ryzykuj więcej, niż jesteś w stanie stracić”. R.B. Corbett, *Essentials of Risk Management*, w: J.B. Vinturella, S.M. Erickson, *Raising Entrepreneurial Capital*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Amsterdam 2004, s. 334.

Rysunek 5
**Zasady doboru instrumentów ochrony przed ryzykiem
w przedsiębiorstwie („*risk matrix*”)**

		CZĘSTOŚĆ RYZYKA	
		NISKA	WYSOKA
DOTKLIWOŚĆ RYZYKA	NISKA	zatrzymanie (retencja)	zatrzymanie (retencja) implementacja metod redukcji (prewencji i represji)
	WYSOKA	transfer (w tym UBEZPIECZENIOWY) implementacja metod redukcji (prewencji i represji)	unikanie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Construction Risk Management*, International Risk Management Institute, Supplement 77, November 2004, s. I.A.15.

pensowanie skutków ryzyka (które i tak mogą później okazać się niewystarczające). Z tego punktu widzenia ubezpieczenie można uznać za substytucyjne względem retencji ryzyka. Nie ma jednak przeszkód, aby przedsiębiorstwo stosowało w systemie ochrony jednocześnie retencję i transfer względem tego samego ryzyka. Przedsiębiorstwo może część ewentualnych skutków ryzyka pokrywać samodzielnie, co dopuszczają praktyczne rozwiązania stosowane przez ubezpieczycieli (pozwalające na obniżenie kosztu ochrony ubezpieczeniowej)²⁹. Możliwe jest również objęcie ochroną ubezpieczeniową części skutków ryzyka z założeniem, że skutki przewyższające wielkość odszkodowań i świadczeń otrzymywanych od ubezpieczyciela przedsiębiorstwo pokryje

²⁹ Przykładem może być instrument, jakim jest udział własny w szkodzie. Zastosowanie udziału własnego w szkodzie powoduje, że część skutków ryzyka (określona procentowo) pozostaje na „własnym udziale” ubezpieczonego, a więc staje się przedmiotem retencji. Zniesienie udziału własnego w szkodzie oznacza wzrost odpowiedzialności ubezpieczyciela, co przekłada się na wzrost kosztu ochrony ubezpieczeniowej. Szerzej na temat udziału własnego w szkodzie i innych instrumentów ograniczających odpowiedzialność odszkodowawczą ubezpieczyciela zob. Z. Jęksa, *Ubezpieczenia majątku i zysku firmy*, Poltext, Warszawa 1999, s. 40.

samodzielnie³⁰. Z tego punktu widzenia wynika, że względem retencji ubezpieczenie może pełnić w systemie ochrony przed ryzykiem również funkcję komplementarną.

W warunkach wysokiej częstości i wysokiej dotkliwości ryzyka uzasadnione jest jego unikanie, co również wynika z zaprezentowanych na rysunku 5 zasad doboru instrumentów ochrony przed ryzykiem³¹. W takich warunkach wysokie jest bowiem zarówno prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka, jak i rozmiar jego następstw, a od tych czynników zależna jest cena transferu ryzyka, czyli wielkość składki ubezpieczeniowej. Ubezpieczeniowy transfer ryzyka może być zbyt drogi.

Rola i znaczenie ubezpieczeń w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem niewątpliwie są uzależnione także od skali działania przedsiębiorstwa. Z analizy przedstawionego na rysunku 5 „*risk matrix*” wynika, że dokonując wyboru instrumentów ochrony przed ryzykiem, przedsiębiorstwo powinno uwzględniać stopień ryzyka, który wyraża się relacją potencjalnej wysokości straty do oczekiwanego efektu działalności. Przedsiębiorstwa generujące wyższy poziom oczekiwanego efektu działalności (np. poziomu rynkowej wartości dodanej czy zysku operacyjnego) będą w stanie absorbować większe straty. Wysoka częstość ryzyka (czyli częstość strat wywołanych zrealizowaniem się ryzyka) zwiększa natomiast jego przewidywalność, determinując tym samym wybór instrumentów ochrony przed ryzykiem. Na efektywności stosowania prewencji i represji będą mogły w większym stopniu polegać te przedsiębiorstwa, których skala działania pozwala na zwiększenie stopnia przewidywalności określonych rodzajów ryzyka z uwagi na wystarczającą ilość informacji niezbędnych do określenia częstości jego występowania. Te przedsiębiorstwa, w których skala działania nie pozwala na samodzielne określenie częstości występowania ryzyka, mogą oprzeć się na wiedzy i umiejętnościach ubezpieczyciela w tym zakresie, stosując ubezpieczenie jako instrument ochrony przed ryzykiem.

³⁰ Możliwość taką daje np. ubezpieczenie mienia według tzw. systemu na pierwsze ryzyko. Szerzej: tamże, s. 26 i nast.

³¹ Unikanie ryzyka oznacza świadomą i indywidualną odmowę akceptacji ryzyka. W przedsiębiorstwie unikanie ryzyka to niepodjęcie określonych działań, które się wiążą z ryzykiem. Oznacza to, że możliwość wystąpienia ryzyka zostaje całkowicie wyeliminowana przez niepodjęcie działania związanego z możliwością jego wystąpienia (np. niewprowadzanie nowego produktu na rynek, zaniechanie oferowania produktu dotychczasowego, dyskontynuacja ryzykownych operacji, wybór lokalizacji działania, zaniechanie ekspansji międzynarodowej w krajach, w których występuje zagrożenie konfiskaty mienia lub wojny). Unikanie ryzyka uznawane jest za instrument ochrony przed ryzykiem, ponieważ jest ono jedynym rozwiązaniem w warunkach wysokiego ryzyka. Jednocześnie unikanie ryzyka rozpatrywać należy jako postawę wobec ryzyka wyrażającą się jego całkowitym odrzuceniem. Por. T. Michalski, *Ryzyko w działalności...*, jw., s. 44; M. Dorfman, *Introduction to Risk...*, jw., s. 52.

Wnioski

W świetle podjętych rozważań należy jednoznacznie stwierdzić, że skuteczny system ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem nie może opierać się wyłącznie na zastosowaniu ubezpieczeń. Instrumenty prewencji i represji odgrywają bowiem rolę istotną, pozostając względem ubezpieczeń komplementarne. Co więcej, mogą w pewnych warunkach przyczynić się do zmniejszenia kosztu implementacji ubezpieczeń w ochronie przed ryzykiem.

Należy również stwierdzić, iż nie można ubezpieczeń gospodarczych w systemie ochrony przed ryzykiem całkowicie pominąć. Sposób, w jaki ubezpieczenia należy wkomponować w tenże system ochrony (obok instrumentów redukcji, retencji bądź innych instrumentów transferu) zależy od specyfiki ubezpieczeniowego mechanizmu transferu ryzyka, który sprawia, że ubezpieczenia są najlepszym instrumentem ochrony wobec ryzyka rzadko występującego, ale dotkliwego w skutkach. Prewencja i represja mogą bowiem w takich warunkach okazać się nieskuteczne i wówczas finansowanie skutków ryzyka spocznie w pełni na przedsiębiorstwie.

Na tej podstawie należy sformułować wniosek, iż zasadniczo rozważania roli ubezpieczeń gospodarczych w systemie ochrony przedsiębiorstwa przed ryzykiem sprowadza się do określenia warunków jego substytucyjności bądź komplementarności względem instrumentów retencji (np. samoubezpieczenia). Są takie okoliczności, w których instrumenty retencji i ubezpieczenia są względem siebie komplementarne, a więc gdy jedynie część skutków ryzyka będzie przedmiotem ubezpieczeniowego transferu ryzyka. Istnieją jednak i takie okoliczności, w których należy mówić o substytucyjności retencji i ubezpieczeń, a więc gdy przedsiębiorstwo dokonuje wyboru pomiędzy zastosowaniem jednego bądź drugiego z tych instrumentów. W decyzjach takich nie bez znaczenia jest skala działalności przedsiębiorstwa, która determinuje jego zdolności do absorpcji finansowych skutków ryzyka.

Skala działania przedsiębiorstwa determinuje także skuteczność całości decyzji przedsiębiorstwa w obrębie ostatecznej ilości i różnorodności instrumentów składających się na system jego ochrony. Wpływa znacząco na możliwości określenia częstotliwości i dotkliwości skutków ryzyka, a to jest podstawą doboru instrumentów ochronnych.

Bibliografia

1. Bernstein P.L., *Przeciw bogom. Niezwykłe dzieje ryzyka*, WIG-Press, Warszawa 1997.
2. Błaszczuk D., *Czy można skutecznie zarządzać ryzykiem?*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2001, nr 3,4.

3. Brigham E.F., Gapeński L.C., *Zarządzanie finansami*, t. 2, PWE, Warszawa 2000.
4. Broda M.Z., *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie*, „Gazeta Finansowa” 1999, nr 6–11.
5. Ciupek B., *Optymalizacja wyniku technicznego, struktury portfela i taryf składek zakładu ubezpieczeń majątkowych*, Biblioteka Fundacji Warta, Warszawa 2001.
6. *Construction Risk Management*, International Risk Management Institute, Supplement 77, November 2004.
7. Corbett R.B., *Essentials of Risk Management*, w: J.B. Vinturella, S.M. Erickson, *Raising Entrepreneurial Capital*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Amsterdam 2004.
8. Damodaran A., *Corporate Finance. Theory and Practice*, 2nd Ed., John Wiley & Sons, Hoboken 2001.
9. Dorfman M.S., *Introduction to Risk Management and Insurance*, Pearson – Prentice Hall, Upper Saddle River 2005.
10. Fuchs D., Łabno Z., *Umowa ubezpieczenia (zarys wykładu)*, w: *Teoria i praktyka ubezpieczeń gospodarczych*, red. H. Ogrodnik, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Kolegium Zarządzania, Katowice 2000.
11. Fuchs D., *Ochrona ubezpieczeniowa jako świadczenie główne ubezpieczyciela*, „Prawo Asekuracyjne” 2006, nr 2 (47).
12. *Glossary of Insurance and Risk Management Terms*, International Risk Management Institute, Dallas 2004.
13. Hadyniak B., *Ubezpieczenie jako urządzenie gospodarcze*, w: *Podstawy ubezpieczeń. Mechanizmy i funkcje*, t. I, red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2000.
14. Hall A.D., *Podstawy techniki systemów*, PWN, Warszawa 1968.
15. Jedynak P., Teczke J., Wyciślak S., *Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwach zorientowanych międzynarodowo*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2001.
16. Jęksa Z., *Ubezpieczenia majątku i zysku firmy*, Poltext, Warszawa 1999.
17. Jończyk B., *Ubezpieczenia majątkowe*, w: *Teoria i praktyka ubezpieczeń gospodarczych*, red. H. Ogrodnik, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Kolegium Zarządzania, Katowice 2000.
18. Kaczmarek T.T., *Ryzyko a zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Difin, Warszawa 2006.
19. Kowalewski E., *Umowa ubezpieczenia*, Branta, Bydgoszcz-Toruń 2002.
20. Kowalewski E., *Wprowadzenie do teorii interesu ubezpieczeniowego*, w: *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, t. III, red. A. Wąsiewicz, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 1994.
21. Kyn O., Pelikan P., *Cybernetyka a ekonomia*, PWE, Warszawa 1967.
22. Lange O., *Wstęp do cybernetyki ekonomicznej*, PWN, Warszawa 1965.
23. Łańcucki J., *Finanse ubezpieczeń gospodarczych*, Poltext, Warszawa 1993.
24. Łazowski J., *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*, Wydawnictwo Prawnicze Lex, Sopot 1998.
25. *Mały słownik cybernetyczny*, WP, Warszawa 1973.
26. Michalski T., *Ryzyko w działalności człowieka*, w: *Podstawy ubezpieczeń. Mechanizmy i funkcje*, t. I, red. J. Monkiewicz, Poltext, Warszawa 2000.
27. Mynarski S., *Elementy teorii systemów i cybernetyki*, PWN, Warszawa 1974.

28. Ong M.K., *Risk Management. A Modern Perspective*, McGraw-Hill, Elsevier 2006.
29. Orlicki M., *Roszczenie o zapłacenienie składki, a czas za który nie była świadczona ochrona ubezpieczeniowa*, „Prawo Asekuracyjne” 2006, nr 1 (46).
30. Outerville J.F., *Theory and Practice of Insurance*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London 1998.
31. Rejda G.E., *Principles of Risk Management and Insurance*, Addison-Wesley, Boston 2001.
32. Strupczewski G., *Zarządzanie ryzykiem – systematyka pojęć*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2004, nr 5–6.
33. Szymańska K., *Jak i gdzie ubezpieczyć majątek firmy*, OddK, Gdańsk 1997.
34. *Ubezpieczenia gospodarcze*, red. T. Sangowski, Poltext, Warszawa 1999.
35. Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, Dz. U. z 2003 r., nr 124, poz. 1152 ze zm.
36. *Vademecum ubezpieczeń gospodarczych (pośrednika ubezpieczeniowego)*, red. T. Sangowski, Saga Printing, Poznań 1999.
37. Vaughan E.J., Vaughan T., *Fundamentals of Risk and Insurance*, John Wiley & Sons, New York 2003.
38. *Wielki słownik angielsko-polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN–Oxford University Press, Warszawa 2002.
39. Williams C.A., Smith M.L., Young P.C., *Risk Management and Insurance*, McGraw-Hill, Boston 1998.
40. Williams C.A., Smith M.L., Young P.C., *Zarządzanie ryzykiem a ubezpieczenia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
41. *Zabezpieczenie społeczne*, red. Z. Pisz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1998.
42. Zadora H., *Przedsiębiorstwo wobec ryzyka finansowego*, w: *Finanse, bankowość, ubezpieczenia*, t. 1, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 899, Akademia Ekonomiczna im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław 2001.
43. Zadora H., *Strategie przedsiębiorstwa a ryzyko*, w: *Strategie finansowe przedsiębiorstw w sytuacjach ryzykownych*, red. G. Łukasik, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2004.

The Role of Insurance in the Company’s Risk Protection System

Summary

The company can apply numerous protective methods in its risk protection system. This article discusses and examines insurance as one of such methods. It is argued that insurance plays a special role in company’s risk protection system because it is based on risk transfer mechanism. It is worth mentioning that insurance cannot be the solid instrument applied in the protection system. Insurance remains complementary or substitutive to other protective measures. As a consequence, insurance strengthens the effectiveness of company's risk protection system.